

УДК 336.14

JEL H 600, H 610, H 690

DOI: 10.31471/2409-0948-2019-1(19)-117-123

Сидор Галина Вікторівна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету
48500, Чортків, вул. Ст. Бандери, 46
e-mail: sidor.gal@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9578-0588>

Ткачик Олег Ігорович
студент
Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету,
48500, Чортків, вул. Ст. Бандери, 46
e-mail: tkachik@ukr.net

ДЕФІЦИТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Мета. Дослідження сутності дефіциту Державного бюджету з позиції сучасних методів економічної науки.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів з питань дослідження сутності дефіциту Державного бюджету України, ресурси Internet. У процесі дослідження використано загальні і спеціальні методи, зокрема: монографічний – у літературному огляді досліджуваної проблеми; системного і структурного аналізу – в обґрунтуванні різних підходів та різних точок зору до трактування сутності дефіциту Державного бюджету як складної економічної категорії.

Результати. Узагальнено теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів з питань «дефіциту Державного бюджету». На теоретичному рівні доведено, що за весь час України як незалежної держави було перевищення видаткової частини Державного бюджету над його дохідною. Простежено причинно-наслідкові зв'язки, які є вагомими причинами появи дефіциту Державного бюджету в Україні. Розглянуто дослідження тих учених, які вивчають дефініцію «дефіцит Державного бюджету» з позитивної та негативної сторін. Встановлено, що оцінити фінансову позицію держави і зрозуміти яким чином впливає бюджетно-податкова політика на стан платіжного балансу, на стан грошово-кредитної системи та на обсяги внутрішнього попиту, дозволяє показник дефіциту Державного бюджету.

Наукова новизна. Запропоновано простежити причинно-наслідкові зв'язки, які є вагомими причинами появи дефіциту Державного бюджету в Україні.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем правильного наукового підходу до розуміння цього поняття на сучасному етапі.

Ключові слова: Державний бюджет, дефіцит, профіцит, збалансований бюджет, криза, соціально-економічна політика, доходи бюджету, видатки бюджету.

Sydor Halyna Viktorivna

**Assistant Professor Department of Fundamental and Specialized Disciplines
Chortkiv education and research Institute of Entrepreneurship and Business of
Ternopil National Economic University
48500, Chortkiv, st. St. Bandery, 46
e-mail: sidor.gal@ukr.net**

Tkachik Oleg Igorovich
student

**Chortkiv education and research Institute of Entrepreneurship and Business of
Ternopil National Economic University
48500, Chortkiv, st. St. Bandery, 46
e-mail: tkachik@ukr.net**

DEFICIENT OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE

Purpose. Investigation of essence of deficit of the State Budget from the point of view of existing approaches in economic science.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the scientific works of domestic and foreign authors on the research of the essence of the deficit of the State Budget of Ukraine, Internet resources. In the process of research used general and special methods, in particular: monographic – in the implementation of the literary review of the problem under study; systemic and structural analysis – in substantiating different approaches and different points of view before interpreting the essence of the State Budget deficit as a complex economic category.

Findings. Generalized theoretical developments of domestic and foreign scientists-economists on the interpretation of the «deficit of the State Budget». At the theoretical level, it has been proved that over the entire period of functioning of Ukraine as an independent state there was an excess of the expenditure part of the State Budget over its revenue. Traced causal relationships, which are important reasons for the appearance of a deficit of the State Budget in Ukraine. The research of those scientists considering the definition of «deficit of the State Budget» from positive and negative sides is considered. It was established that it would assess the financing of the position of the state and the country affecting the budget and tax policy of the balance of payments, the state of the monetary system and the internal order, which allows to identify the deficit of the State Budget.

Originality. It is suggested to trace causal relationships, which are important reasons for the occurrence of the deficit of the State Budget in Ukraine.

Practical value. The obtained research results are the basis for solving practical problems of the correct scientific approach to understanding this concept at the present stage.

Key words: State budget, deficit, surplus, balanced budget, crisis, socio-economic policy, budget revenues, budget expenditures.

Вступ. У період соціально-економічної нестабільності в державі нагально постає питання вивчення дефіциту Державного бюджету. Дефіцит Державного бюджету у загальному розумінні - це сума перевищення видаткової частини бюджету над його дохідною частиною. Дефіцит Державного бюджету свідчить, що до бюджету залучено такі видатки держави у плановому році, які не мають грошового забезпечення.

Обґрунтовано, що вагомою частиною системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку держави виступає дефіцит Державного бюджету. На результативність структурних перетворень в соціальній сфері та в економіці, на стан боргової та бюджетної стійкості, на темпи економічного зростання країни значно впливає

дефіцит Державного бюджету. Визначення сутності дефіциту Державного бюджету як вагомого інструменту бюджетного регулювання, посилення взаємозалежності регулювання дефіциту бюджету із циклічністю економічного розвитку, запровадження ефективного механізму бюджетного дефіциту є важливим моментом наукового дослідження.

Аналіз сучасних зарубіжних і вітчизняних досліджень і публікацій. Дослідження проблеми та вивчення дефіциту Державного бюджету України сьогодні набуває особливої актуальності. Теоретичним та практичним аспектам дефіциту Державного бюджету України значну увагу приділяють провідні вітчизняні вчені, серед них: В. М. Опарін [3], В. М. Крикунова [12], С. І. Юрій [4; 9]. Серед зарубіжних науковців цю проблему вивчали такі економісти: В. Лавров [6], А. Скачко [5].

Однак багато проблем теоретичного та практичного характеру у цій сфері залишаються не вирішеними, що зумовлює потребу додаткових наукових пошуків щодо напрямів збалансування Державного бюджету України. Незважаючи на це, теоретичні аспекти вивчення дефіциту Державного бюджету розкрито не повною мірою, а отже, потрібні додаткові наукові пошуки.

Висвітлення невирішених раніше частин загальної проблеми. На теоретичному рівні вирішити проблему дефіциту Державного бюджету просто, а саме – зменшити видатки та збільшити податки. Однак на практиці це питання є набагато складнішим, оскільки скорочення видатків, як і збільшення податків, може виявитись неможливим, через те, що вони сягнули критичного мінімуму. Розглядаючи питання дефіциту Державного бюджету, все одно у вирішенні цієї проблеми єдиного правильного рішення не прийемо. Хоча можливо виробити основні підходи та визначити напрями, цілі і заходи, для уникнення дефіциту Державного бюджету, однак проблему не можна подолати на тривалий період часу і в повному обсязі, що вимагає подальшого дослідження.

Висвітлення основного матеріалу. Дефіцит Державного бюджету є фінансовим явищем та не є винятком. З'ясовано, що немає такої держави, яка б у сучасному світі не зіткнулася в своїй історії з дефіцитом Державного бюджету. На теоретичному рівні доведено, що за весь час України як незалежної держави було перевищення видаткової частини Державного бюджету над його дохідною. Однак останніми роками для України ця проблема набрала найвищої гостроти та актуальності.

Характеризуючи дефіцит Державного бюджету, необхідно зазначити, що завжди в його основі лежить потреба використати більше коштів, ніж є реальних доходів. На теоретичному рівні проблему дефіциту Державного бюджету вирішити досить просто – скоротити видатки або збільшити податки чи інші доходи. Однак на практиці це набагато складніше, бо скорочувати видатки неможливо, оскільки вони й так досягли критичного мінімуму, а збільшувати податки недоцільно.

У науковій літературі немає сформованої єдиної думки щодо сутності, причин виникнення дефіциту Державного бюджету. Це, з нашої точки зору, перш за все пов'язано з багатогранністю і складністю цього економічного явища. Потрібно зазначити, що дефіцит Державного бюджету, як і будь-яке економічне явище, має своє понятійне навантаження, свій зміст та відіграє вагомий теоретико-практичний значення.

Не може залишитися поза увагою визначення сутності «дефіциту Державного бюджету» як «перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету)» [1]. Це визначення є в Бюджетному кодексі України.

У науковій роботі українського вченого часів дорадянської доби М. І. Мітіліно обґрунтовано пояснено дефіцит Державного бюджету. На його думку, першопричиною бюджетних дефіцитів є необґрунтоване витрачання державних коштів і марнославство правителів [2, с. 327].

Автор В. М. Опарін вважає, що «...під бюджетним дефіцитом, незалежно від того, як його визначають, розуміють перевищення видатків над власними доходами держави, що надійшли на постійній основі» [3].

З точки зору С. І. Юрія і В. М. Федосова, бюджетний дефіцит – це «...дуже складне економічне явище, у якому віддзеркалюються різні аспекти соціально-економічного розвитку суспільства, ефективність економічної політики держави» [4].

А. Скачко дефіцитом Державного бюджету вважає: «одне з найбільш яскравих проявів фінансової кризи, а його причинами є проблеми, що виникають у промисловості та сільському господарстві. Водночас, дефіцит бюджету зумовлює порушення функціонування грошово-кредитної системи і стимулює інфляцію» [5, с. 4]. Російський дослідник В. Лавров висловив аналогічну думку, стверджуючи при цьому, що: «одним із показників економічних проблем капіталістичних держав – хронічна дефіцитність їхніх бюджетів» [6, с. 23].

У науковій роботі російського дослідника Д. Боголепова акцентовано увагу на тому, що головною причиною виникнення бюджетного дефіциту є невинуватена емісія паперових грошей і зростання державного боргу [7, с. 49].

Російські вчені М. Романовський і О. Врублевська вважають, що «бюджетний дефіцит відображає певні зміни в процесі відтворення, фіксує результат цих змін» [8, с. 199]. У цих визначеннях основна причина виникнення дефіциту Державного бюджету – це падіння темпів економічного розвитку, а також криза створення достатніх обсягів ресурсів для розширення виробничого процесу.

Вітчизняний науковець С. Юрій наголошує, що, перш за все, структура доходів і видатків бюджету зумовлюється соціально-економічною стратегією суспільства й визначається на основі потенційних можливостей та функцій будь-якої держави, а тому формування бюджету має відбуватися з урахуванням реальних показників стану економіки України, а «... відмова від практики фінансового планування доходів і видатків бюджету держави веде до важких наслідків незбалансованості й різкого збільшення дефіциту бюджету» [9, с. 189]. Продовжуючи думку, згаданий вчений зазначає, що: «за своєю природою бюджетний дефіцит... визначається, з одного боку, законами зростання вартості, а з іншого – законами інфляції» [9, с. 190]. У поданому автором визначення пояснюється міцний зв'язок між ступенем економічного розвитку, інфляційно-борговою дилемою та станом бюджету.

У науковій роботі американського вченого Дж. Б'юкенена сказано про те, що «...бюджетні дефіцити внутрішньо притаманні демократичним суспільствам, тобто бюджетний дефіцит в умовах демократії – неминучий. Це пов'язано з тим, що демократичне суспільство значну увагу приділяє забезпеченню соціальних пільг для більшості громадян, на що ніколи не вистачає бюджету. Крім того, за представницької влади у демократичному суспільстві парламенти завжди приймають популістські рішення (особливо – перед наступними виборами)» [10, с. 50–51, 13].

Пропонуємо простежити причинно-наслідкові зв'язки, які з нашої точки зору, є вагомими причинами появи дефіциту Державного бюджету в Україні (табл. 1).

Отже, можемо зазначити, що причинами дефіциту Державного бюджету України є не тільки фактори внутрішнього характеру, але й нерозривно пов'язані і взаємозалежні зовнішні фактори.

Причини і наслідки виникнення дефіциту Державного бюджету України

Роки	Події	Наслідки
2007 р.	політична криза	скорочення доходів
2008 – 2010 рр.	фінансово-економічна криза	через кризове становище країни скорочуються доходи
2011–2012 рр.	підготовка та проведення в Україні Євро-2012	нераціонально складена структура бюджетних витрат та вимушене зростання витрат на вирішення економічних питань
2013–2014 рр.	Євромайдан, політична криза	надзвичайні обставини, що потребують негайного фінансування, скорочення доходів через кризовий стан країни
2015 р. – дотепер	антитерористична операція на території Донбасу, анексія Криму	неефективна податкова політика, надзвичайні обставини, що потребують негайного фінансування

Джерело: Складено авторами на основі систематизації літературних джерел

Дефіцит Державного бюджету несе наслідки значною мірою негативного характеру. У рамках дослідження встановлено, що на теоретичному рівні сформовано погляди про існування такої розміру дефіциту Державного бюджету, який не завдає економіці ніякої шкоди, а саме – розмір дефіциту Державного бюджету не може бути вищим за сумарний обсяг бюджетних інвестицій і витрат на обслуговування державного боргу. Граничні межі бюджетного дефіциту згідно з «Пактом про стабільність і зростання» можуть дорівнювати 3% від валового внутрішнього продукту країни. Максимальний допустимий розмір дефіциту від валового внутрішнього продукту в дійсності може збільшуватись. Наочним прикладом слугує Україна, якій МВФ надавав кредити за більшого розміру дефіциту Державного бюджету. У таких випадках, з нашого погляду, спостерігаємо небезпеку появи хронічного дефіциту, подолання та запобігання якого рік в рік унеможлиблюється.

У роботі обґрунтовано, що до числа тимчасових чинників дефіциту Державного бюджету необхідно віднести такі:

- спад виробництва і звуження на цій основі податкової бази та зменшення бюджетних доходів;
- збільшення у передвиборний період державних видатків, тобто безпосередній вплив політичних процесів на розмір дефіциту бюджету;
- у період проведення військових дій - збільшення видатків на оборону;
- нераціонально складену структуру витрат бюджету;
- наявність корупції в державному секторі тощо.

Встановлено двояке значення дефіциту Державного бюджету в економічному занепаді або зростанні країни, яке вбачають різні автори.

В. В. Зайчикова, з нашого погляду, обґрунтовано вказує на корисне значення дефіциту Державного бюджету: «дефіцит може бути корисним у випадку, коли у разі спаду виробництва держава витрачає більше грошей, ніж одержує: він забезпечує збільшення попиту, в тому числі купівельної спроможності населення. Споживачі починають більше купувати, підприємці – більше продавати. Унаслідок цього зростають обсяги виробництва і скорочується безробіття» [11, с. 60].

Автори В. М. Крикунова і К. М. Данилюк вважають, що «від обсягу бюджетного дефіциту залежить безпосередньо й розмір державного боргу. Наявність бюджетного

дефіциту спричиняє зростання державного боргу, що, у свою чергу, зумовлює потребу в додаткових бюджетних витратах на його обслуговування і тим самим призводить до збільшення бюджетного дефіциту» [12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На нашу думку, дефіцит Державного бюджету не може мати загальної позитивної чи негативної оцінки. Цілком виправданою метою у плануванні та виконанні Державного бюджету країни є, з нашої точки зору, збалансування дохідної та видаткової частин Державного бюджету.

У рамках дослідження встановлено, що оцінити фінансову позицію держави і зрозуміти яким чином впливає бюджетно-податкова політика на стан платіжного балансу, на стан грошово-кредитної системи та на обсяги внутрішнього попиту, дозволяє показник дефіциту Державного бюджету.

Перспективи наших подальших наукових пошуків будуть спрямовані на вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду, що, на нашу думку, дасть змогу виробити основні підходи та визначити напрями, цілі і заходи, щоб уникнути дефіциту Державного бюджету.

Література

1. Бюджетний кодекс України [від 08.07.2010 р. № 2456-VI]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/ka/byudzhetnij_kodeks_ukrainy/download.htm.
2. Мітіліно М. І. Основи фінансової науки / М. І. Мітіліно – Х. : Державне видавництво України. – 1929. – 395 с.
3. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. / [за ред. В. М. Опаріна]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ. – 2002. – 240 с.
4. Юрій С. І. Фінанси : підруч. / [за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова]. – К. : Знання. – 2008. – 611 с.
5. Скачко А. Кому служить бюджет США / А. Скачко – М. : Издательство социально-экономической литературы. – 1959. – 187 с.
6. Лавров В. Государственный бюджет / В. Лавров, Р. Кудряшов, А. Шувалов – М. : Госфиниздат. – 1961. – 240 с.
7. Боголепов Д. Краткий курс Финансовой науки. / Д. Боголепов – М. : Издательство «Пролетарий». – 1925 с.
8. Финансы : учеб. для вузов / [под ред. проф. М. В. Романовского, проф. О. В. Врублевской, проф. Б. М. Сабанти]. – М. : Юрайт. – 2002. – 504 с.
9. Антологія бюджетного механізму. Монографія / [під ред. проф. С. І. Юрія]. – Т. : Економічна думка. – 2001. – 250 с.
10. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн : навч. посіб. / [за ред. М. І. Карліна]. – К. : Кондор. – 2004. – 384 с.
11. Зайчикова В. В. Удосконалення бюджетного законодавства в контексті європейського досвіду скорочення дефіциту бюджету / В. В. Зайчикова // Фінанси України. – 2011. – № 5. – С. 56–68.
12. Крикунова В. М. Державний борг України: обсяг, динаміка, структура / В. М. Крикунова, К. М. Данилюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved>
13. Сидор Г. В., Андрусів У. Я. Сутність фінансово-кредитної системи України / Г. В. Сидор, У. Я. Андрусів // «Сталий розвиток економіки». – 2017. -№ 34. – 2017. – С. 167 – 174.

References

1. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy [vid 08.07.2010 r. № 2456-VI]. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://kodeksy.com.ua/ka/byudzhetnij_kodeks_ukrainy/download.htm.
2. Mitilino M. I. Osnovy finansovoi nauky / M. I. Mitilino – Kh. : Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. – 1929. – 395 s.

3. Oparin V. M. *Finansy (Zahalna teoriia) : navch. posib. / [za red. V. M. Oparina]. – 2-he vyd., dop. i pererob. – K. : KNEU. – 2002. – 240 s.*
4. Yurii S. I. *Finansy : pidruch. / [za red. S. I. Yuriiia, V. M. Fedosova]. – K. : Znannia. – 2008. – 611 s.*
5. Skachko A. *Komu sluzhyt biudzheth SShA / A. Skachko – M. : Yzdatelstvo sotsyalno-ekonomicheskoi lyteratury. – 1959. – 187 s.*
6. Lavrov V. *Hosudarstvennyi biudzheth / V. Lavrov, R. Kudriashov, A. Shuvalov – M. : Hosfynyzdat. – 1961. – 240 s.*
7. Boholepov D. *Kratkyi kurs Fynansovoi nauky. / D. Boholepov – M. : Yzdatelstvo «Proletaryi». – 1925 s.*
8. *Fynansy : ucheb. dlia vuzov / [pod red. prof. M. V. Romanovskoho, prof. O. V. Vrublevskoi, prof. B. M. Sabanty]. – M. : Yurait. – 2002. – 504 s.*
9. *Antolohiia biudzhethnoho mekhanizmu. Monohrafiia / [pid red. prof. S. I. Yuriiia]. – T. : Ekonomichna dumka. – 2001. – 250 s.*
10. Karlin M. I. *Finansy zarubizhnykh krain : navch. posib. / [za red. M. I. Karlina]. – K. : Kondor. – 2004. – 384 s.*
11. Zaichykova V. V. *Udoskonalennia biudzhethnoho zakonodavstva v konteksti yevropeiskoho dosvidu skorochennia defitsytu biudzhetu / V. V. Zaichykova // Finansy Ukrainy. – 2011. – № 5. – S. 56–68.*
12. Krykunova V. M. *Derzhavnyi borh Ukrainy: obsiah, dynamika, struktura / V. M. Krykunova, K. M. Danyliuk // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved>*
13. Sydor H. V., Andrusiv U. Ya. *Sutnist finansovo-kredytnoi systemy Ukrainy / H. V. Sydor, U. Ya. Andrusiv // «Stalyi rozvytok ekonomiky». – 2017. – № 34. – 2017. – S. 167 – 174.*